

SZABÓ MAGDA LEVELESLÁDÁJÁBÓL

Közzéteszi Tasi Géza

Lakatos István

Partraszállottam, levonom vitorlám,
Merre késik már az a válasz, Magdi?
Én, falun, libák s tehének között is
azt akarom csak.

Mert jelenleg itt, a szülőfalumban
Töltök két hetet, a nyakig-sár Bicskén
(Sejted merre van?) Ne kívánd magadnak,
jobb Budapesten!

Ám kevés a hely lapomon, s a líra
Hosszú-hosszú, így röviden rátérek
Lényegére, mit szavaim szárnyán, ím
útrabocsátok,

Hogy karácsonyod legyen angyalokkal
Fényes, és az új, küszöbön kuporgó
Év (ne más!) totón húszezer forintot
hozzon a házhoz.

S még szebb verseket, s mielőtt elér a
Másodvirágzás, gramafontok mellé
Kíván néked egy gyereket (vagy ikret)
is szeretettel:

Bicske, 1948–12–25

Pista

Tekintetes, nemzeti Szabó Magda asszonyomnak, nékem jóakaró asszonyomnak, néném ő kegyelmének adassék.

Szolgálok édes asszonyom, néném kdnek.

Én nem kevés szerencsétlenség és veszedelmek között jó egészségben megmaradván, teljesítém, mit ígértem volt, édes asszonyom néném kd. szolgálatjára.

Az fénykép-író úr munkájáról sokat nem írok, láthatják kdek, ha megnézik tüzetesen. Csak annyit mondok itten, azon képecske két oldaláról, mellyen néném asszonyommal kettecskén ábrázoltatom, én az Keszi Imre urat egy részről, más részről az Hajnal uramot, mint oda nem illőket, lehagytam. Tevém pedig ezt azon okból, hogy onokáink előtt kedvesb légyen majd nevezett képecske, valamint, hogy az commentatorok ne törjék ő

kobakjokat édes néném asszonyom és az én holtom után: kik légyenek azon esméretlenek hajdani litteraturánk e két tündöklő tsillaga mellett?

Egyébképpen az maga egészségére viseljen szorgalmatos gondot; holmi alávaló italoktól, az kik gyakorta embernek megártanak, magát megtartóztassa és egészsége felől gyakorta és minduntalan írjon; mivel örvendetesb hírt nem hallhatok az kd. Jó egészségénél, mellyben Isten ő szent felsége kdet sokáig tartsa meg.

Pest, 9. Februarii 1957.

Kd. és férje urának atyafia szolgálja:
Lakatos Istványa

Keszi Imre – (1910–1974) kritikus, író. – *Hajnal Gábor* – (1912–1987) költő, műfordító.

Keresztury Dezső

Kedves Magda (kartárs, sorstárs, pályatárs stb.),
köszönöm az intelmeket. „Vissza az emberig.” Nem hiszem ugyan, hogy Maga „kedvetlen fenevad” s nem félek „tokjaiban ernyedő karmaitól” sem, de így egyesítve még jobban tiszteltem kemény s éles szavait és képeit. Szívből gratulálok a szép kötethez s kívánom, hogy még keményebben s még melegebb emberséggel írjon még sok hasonlóan szép költeményt.

Jó munkát s hozzá nagy boldogságot kíván Magának igaz tisztelője.

Keresztury Dezső

jún. 15-én

VISSZA AZ EMBERIG – Szabó Magda verseskönyve 1949-ben jelent meg, így valószínűsíthető, hogy a keltezés nélküli levél ugyanebből az évből való.

Somlyó György

1958. március 28.

Kedves Magda,
most tettem le a könyved, szinte egy ültő helyemben olvastam végig. Bár ez csak olyan metafora, mert valójában két nap óta olvasom minden lehető helyzetben, villamoson és autóbuszon, gyereksírás mellett és az utcán jártamban is (ami igazán csak a kivételes könyveknek dukál). Jó, nagyon jó, kis híján nagyszerű. És milyen modern! Bár megvan az a rossz szokásom, hogy regényeket csak rohamszerűen olvasok (vagyis sokáig egyáltalán nem, aztán egy ideig sokat egymás után, aztán megint soká semmit), s így nagy kieséseim vannak – úgy érzem, regényben kevesen írtak, ha egyáltalán írt valaki, ilyen modernet nálunk az utóbbi időben. Végre felkavaró költészet új magyar regényben – és nem csak jobban vagy kevésbé jól megoldott feladat. Ezt a „feladatot” senki se állította eléd, csak a valóság és a magad költői és emberi érzékenysége. S milyen érdekes, új, teljes kiaknázása a „monologue intérieur”-nek. S milyen elragadó kevésbeszédűséggel érzékelteti mégis a szabadon tenyésző asszociációk egész kusza törvényszerűségét.

Azt is úgy szeretem, hogy olyan női kegyetlenséggel tudsz bánni a kegyetlen étellel (azért is, mert én olyan nyomorult férfinyavalygással próbálok kevésbé kegyetlenné hazudni magamnak).

Most olvastam különben egy fiatal francia író legújabb, Renaudot-díjas regényét (Michel Butor: *La modification*), amely egészében egyetlen ember egyetlen nagy monológja; a módszerében nagyon rokon a tiédde, érdemes volna elolvasnod.

Nem akarok itt hevenyészett kritikát írni, se tovább kritikátlanul hízelegni. Csak azért írtam gyorsan, mert nagyon tetszik az embernek a tetszését jó elmondani is; meg – tudom – nem árt értesülni sem arról, ha az ember munkája tetszik valakinek, akár kinek.

Szeretettel ölel

Somlyó György

A könyv – valószínűleg a FRESKÓ (1958).

Janikovszky Éva

Magda!

Legalább egy percig tűnődtem, hogy hogyan szólítsalak meg, mert sem a kedves, sem a drága, sem az édes nem illik hozzád, holott tulajdonképpen mindez vagy, de mégsem. Talán a Szabó a legkifejezőbb, de ez esetben nehezen tudnám folytatni, mert mit ír az ember az élő magyar irodalomnak? Frázisokat. De hát ezt igyekszem elkerülni. Egyszóval: nagyon szép volt tőled, hogy hoztál nekem a Disznótorból egy példányt, úgy meghatódtam, hogy no. Köszönöm szépen. Én ugyan már megjelenése napján elolvastam a könyvet, s ha volna telefonod, már réges-rég felhívtalak volna. De nincs. Többek között ez az oka annak, hogy ilyen késve köszönöm meg, mert napokba tellett, amíg ez a régi, de bevált hírközlési módszer (mármint levélírás) eszembe jutott. Persze az is közrejátszott, hogy édes gyermekem betörte a fejét, kétszer egymás után. Remélem, hogy ebscont és beforr. Egyelőre ronda.

Ugye, a Disznótorról fogunk személyesen beszélni, mert sehol sem találom meg azt a mondatot, ami idefér, és egyben ki is fejez valamit. Úgyis be kell jönnöd hozzám, mert én leszek a lektorod, és Kováts azt üzeni, hogy nekem add majd a kéziratot, mert ő nem lesz itthon. Nagyon várlak, téged is, meg a regényt is. Augusztus 8-ig itthon vagyok, addig ugye kész leszel?

Janikovszky Éva

960. 7. 2.

67. 4. 18.

Magda,

most már pontosan értem a fényképedet. Minden egyes novella után visszalapoztam és rámeredtem.

Nahát, mondtam én. Nyugalom, kedvesem, intett a fényképed.

Fantasztikus, áradoztam én. Ez még semmi, folytasd csak, mosolygott nyájasan a fényképed.

Megöllek, nyöszörögtem én. Tartalékold erőidet, figyelmeztetted a fényképed. Ismerlek téged egyáltalán? kérdeztem én. Persze, bólogatott a fényképed.

Akkor nagyon büszke vagyok rád, mondtam én. Beee! öltötte rám a nyelvét a fényképed.

Pedig nem ezt érdemeltem. Mert mire kiolvastalak, olyan voltam, mint egy többszö-
rösen kifordított kesztyű, amely tanácstalanul hever, mert már maga se tudja, hogy
melyik a színe és melyik a visszája. Hatóságilag be kellene tiltani, hogy novellákat írj,
ezt az ismétlődő sokkot nem szabad eltűrni. Negyedóránként! A regény az más, az
egyszer hat, hosszú távon.

Mosolyogj csak, nyomorult. Te Anti-Cipolla.

Leterített olvasód
Janikovszky Éva

(Azért nem hívtalak föl, mert úgy berekedtem, hogy nincs hangom, és nem tudtam vol-
na se ezt elmondani, se azt, hogy a zsúri különdíját az Angyalnak, A mosolygó Bacchus-
nak, a Csé-nek, A zsidó kutyának, a Csibinek és a Domb utcának ítélem.)

A könyv, amelyről szó esik, valószínűleg az *ALVÓK FUTÁSA* című novelláskötet (1967).

Hegedüs Géza

1969. március 15.

Édes Magdám!

Miután már több ízben is tárcsáztam számukat, de vagy nem voltak otthon, vagy a
konyha túlontúl távol van a készüléktől – tehát senki se vette fel, így mégis újból leve-
lezek. Már lassanként olyan rendszeresen levelezünk egymással Budapestről Budapestre,
mint néhai G. B. Shaw nem kevésbé néhai Ellen Terryvel, akik évtizedeken keresztül
úgy hetenként váltottak hosszú levelet, noha egészen közel laktak egymáshoz, de sze-
rintük így jobb, mert így kénytelenek engedni, hogy a másik is kibeszélje magát, és nem
vágznak egymás szavába.

Most éppen Maga az oka, hogy két napja folyvást olyan saját gyermek- és ifjúkori
emlékképeim ébredtek fel, amelyekre vagy évek óta nem gondoltam, vagy ilyen össze-
függésekben még eszembe sem jutottak. Ugyanis – de ezt éppen Magának magyarázom?
– mindenkinek saját Katalin utcája van. Még például Zsuzsi Katalin utcája sem azonos
az enyémmel, holott ő is ugyanabból a nagyváradi körből és korból hozta azokat a
kritikus emlékeket és emléksüllyedéseket, mint én. És most ő is a Maga jóvoltából asz-
zociálni kezdett. Én azért is csak most lettem készen a regénnyel, mert Zsuzsi azonnal
rácsapott, és engem hermetikusan elzárt a Katalin utca lakóitól, amíg végig nem olvas-
ta. Mint látható, minálunk fejlett Sz. M.-kultusz van (már a Freskó óta). De erre a
Katalinra most feltűnő hasonlóan reagáltunk azzal, hogy mindkettőnkben egymástól
függetlenül – mert nem azonos tartalmú – korai emlékképeket hívott felszínre ez az azt
hiszem minden valamirevaló olvasót önfaggatásra készítő könyv.

Ha volna kritikai életünk, mint ahogy nincs, és főleg volna olyan fórumunk, ahol
kellő tere lenne egy valódi regényelemzésnek, nagyon is nagy kedvem támadna elma-
gyarázni a Katalin utcai három ház összefüggéseinek sokértelműségét, egymásra réte-
geződő élménykomplexusát (amelynek csak az egyik szála – ha jól értem – a felelősség,
de nem kevésbé fontos szál az azonosulás és ugyanakkor elidegenedés dialektikája, meg
az a szakadatlan törekvés, hogy átélhetővé tegyük az itt és másutt, most és máskor oly
nehezen átélhető distanciáját. Talán ez az idő-tér feloldás teszi a Katalin utcát – ne
nevessen ki! – a jó emlékezetű expresszionizmus rokonává is). De hol az ördögben van

olyan orgánumunk, ahol egyes konkrét művek alapján esztétikai-etikai-lélektani-társadalmi általánosításokig elmélkedhetne az ember?

És még valami: ez a Katalin utca olyan igazi regény; vagyis olvasnivaló. És milyen kevesen tudják megtalálni azt a szétbonthatatlan egységet étosz és lektűr között, amely nélkül vagy menthetetlenül üres mese vagy még menthetlenebbül mesétlen absztrakcióvá irodalmatlanodik a mű. Hiszen jómagam is folyton ezt keresem a sokféle megoldáslehetőség között. És olyan jó olvasni ama keveseket, akik megtalálják és egyazon könyvekben tudnak szólni az igazi nagyközönséghez és az igazi kiváltságosokhoz. Tehát kösz szépen a Magával töltött néhány órát.

És kösz szépen a levelét is; már az előbbi kis cédulát is a Maga könyvében. Az egyébként engem is régóta izgat, hogy amit a Baracs családban jeleztem, egyszer családregegyként megfogalmazzam. Ez odakívánczik az „Európa közepén” első kötetei elé, amikor majd az elődökről lesz szó. Hiszen az Európa közepén Boltos Bélája gyanúsan abból a körből származik, mint itt Baracs Péter. És az 1848. március 15-én nemzeti felbuzdulásból disznóhúst evő nagypapa személyes ismerősöm. Itt függ a képe szobám falán, csak nekem nem a nagyapám, hanem a dédapám volt. Ő lett idővel honvédtiszt, majd a Neugebeude lakója (igaz, hogy viszont nem ő volt filológus, hanem az öccse, az a Goldzieher Ignác, akiről legalábbis körvonalaiban Baruch Dávidot mintáztam). Hát ezek az elődök adtak éppen elegendő családi legendát a számomra, hogy fussa belőle idővel egynéhány regény a XVIII. és XIX. század hazai polgárságának útjáról. De mindehhez még sok idő kell. Most nem ezekről írok, hanem a XVII. századról, de előbb még megjelenik egy nagy terjedelmű és már kikorrigált regényem, amely viszont a mi nemzedékünkéről mond egyet-mást... De mindez csak kifutott az írógépből arra az apropóra, hogy megköszönjem könyvét és megköszönjem a levelét.

Mindketten mindkettejüket szeretettel öleljük:

Géza

70. 4. 2.

Édes Magdám!

Egy olyan terjedelmű könyvet, mint az Ókút, mint rutinos olvasó, rendes körülmények között egy, legföljebb két este ki szoktam olvasni, most mégis több mint egy hétig éltem vele, holott kizárólag csak ezt olvastam. De ez az emlékidézés megbontotta az olvasás fent említett „rendes körülmény”-eit, és olvasás közben, nem egy helyütt oldalról oldalra meggyúlt a bajom a saját hasonló korból felmerülő emlékképeimmel. Azt hiszem, minden valamirevaló olvasó számára ez a könyv olyan pszichológiai katalizátor, amely múltidézésre kényszeríti az embert. És nem csak az önéletrajzi epikummal. Ettől az epikumtól az ember inkább gyorsan olvasná a könyvet, hiszen válogatott hangulatú és hangvételű novelláknak is tekinthetnők külön-külön a fejezeteket, köztük olyan kis remekművekkel, mint az „Önarckép”, a „Színház”, a „Galléros köpenyeg”, „A gályarab”, a „Tihany” vagy az „Iskola, férjeim”... Ezek mindegyike siettetné az olvasást, hogy lásuk már, mi van a következőben. Az alakok-jellemek-figurák galériája is a legjobb Szabó Magda-regényekhez társítja ezt a kis könyvet, és szüleinek egykor volt egyszeri alakja ettől kezdve mint egy szülői pár felejtetetlen típusa a szépség élményén keresztül vált az én ismeretségi köröm részesévé. De nem ezek miatt olvastam oly lassan emlékeinek idézését, mint ahogy lírai költeményeket szokás, hanem az apró képek, képzettársítások, felidézett kisgyermekkorai nyelvi elvételések miatt, amelyek menthetetlenül – mint a

pszichoanalízis hívószavai – saját tudatom mélyrétegeiből szólították az analógiákat. Csak egy példa erre: az esteli imádság, a „leugszom”. En egyébként mindmostanáig azt hittem – saját emlék folytán –, hogy ez egy tisztántúli zsidó gyermekima, minthogy mi nálunk is ez volt az elalvás előtti kötelező szöveg egészen kis variánssal:

Álmos vagyok, lenyugszom,
fáradt szemem behunyom,
kérek mennyei Atyám,
viselj gondot énreám, ámen.

Nos, úgy 3-4 éves koromban én sem tekintettem át egészen az értelmét, úgy értettem az első sort, hogy „Álmos vagyok, lekúszom”... Ami nem is volt értelmi képtelenség, mert estefelé már okvetlenül le kellett kúszni az udvarban meredő farakásokról, amelyeknek tetején előszeretettel tartózkodtunk (ez persze nem Budapest, hanem Nagyvárád, ahol 6 éves koromtól honos voltam). Hát én erre az imaszövegre évtizedek óta nem gondoltam, a szóelvtetésre még kevésbé. Most, hogy Magát olvasom, egyszerre a Maga szóelvtétele, a „leugszom” felidézett egy sor hajdani imádságszöveget – magyart, hébert vegyesen –, amelyek közül a hébert csak nem értettem, de a magyart félreértettem. Például a reggeli imádságnak azt a sorát, amely szerint „Isten kedvére teszek” – én következetesen úgy hadartam, hogy „Isten kedvé reteszek” – és fogalmam sem volt, hogy miképpen is kerül ide a retesz, amelyet egyébként esténként a nagy udvari kapura tettek a betörők ellen. És ezek után már szóelvtetés szóelvtétést hívott. Ezek közül a legnevezetesebb volt a „tisztelt káposzta” és a „tisztelt marhahús – én ugyanis ennek hallottam és mondtam a „dinsztert” káposztát és marhahúst. Ez a kifejezés annak idején meg is ragadt családjamban, később már a szüleim is így mondták. No persze, én is valószínűtlen viszonyban voltam elejétől mindvégig a szüleimmel.

Látja, olyan könyv ez, hogy már nem is róla beszélek, hanem magamról. De ki fogom próbálni, és odaadom olvasni olyan olvasónak, akinek rossz kapcsolata volt a szüleiével, és nem szereti saját gyermekkori emlékeit – kíváncsi vagyok, az hogyan reagál, abban mit katalizál?

Közben érdekes kulcsot is ad ez a vallomássorozat a Szabó Magda-regényekhez. Például most világosabban veszem tudomásul, hogy saját személyes élményeit milyen sokszoros áttételek útján változtatja egy bizonyos korra és körre tanúságtétel erejű képekké.

De az is igen árulkodó, hogy ebben az emlékidezésben a legsűrűbben előforduló ige az, hogy: érezkелni. Ez az a bizonyos antik aiszthészisz. Ez a maga amúgy is gyanított szemlélődési alkatát tette világossá előttem. Aki a körülötte lévő világot (és az emlékében élő) nem látja, hallja, tapintja, ízele külön-külön, és nem is tudomásul veszi, hanem érezkел – annak az objektív tény: esztétikum, és az egyszeri valóság egyben általánosabb érvényű és értelmű jelképe ugyanannak, aminek a képe. Így válik minden többértelművé és a jelenségekhez való viszony ambi- vagy multivalenssé. Így bontakozik a személyes visszaemlékezés meghitt anya-leányi kapcsolata szinte önmaga ellentétévé a Pilátusban, a gyermekkor sokszínűsége sokrétegűséggé a Freskóban, a diszkrétén előkelő apa-leány kapcsolat megoldandó rejtélyé a Mondják meg Zsófikának-ban... és így tovább. Nem tudom, elég világos-e a Maga számára, amit így csak vázlatosan idevettem. De azt hiszem, hogy most az Ókút elolvasása után igen jó esszét tudnék írni Magáról, ha volna széles e hazában olyan orgánus, amelyet érdekelne az, hogy egy kortárs író elemző

portrét írjon egy másik kortárs íróról. Egyszer egy folyóiratnak elmondtam, hogy szeretnék 5-6 tanulmányt írni írókortársaimról, s ebből a sorozatból kikerekednék mai epikánk tipológiája. De minthogy csak úgy mentek volna bele, ha az általuk megjelölt protokoll-kartársakról írnám – lemondtam a terrvól. Egy más alkalommal pedig néhány konkrét epikus művet akartam egymás mellett elemezni (fel is sorolom: Kassák: Máglyák énekelnek, Füst Milán: Feleségem története, Tersánszky: Viszontlátásra, drága, Passuth: Esőisten siratja Mexikót, Grandpierre: Mérlegen, Szabó Magda: Freskó, Koroda: A látóhegyi asszonyok, Sarkadi: A gyáva, Tatay: Simeon család) – azt hiszem, ebből kiderült volna egy emberöltő elbeszélő lehetőségeinek rendszertana... De a folyóirat azt mondta, hogy nem ezek a fő jellemző darabjai irodalmi célkitűzéseinknek, tehát írok másokról... Erre nem írtam meg, inkább belekezdtem egy újabb regénybe. De azért most nagyon nagy kedvem lenne Magáról egy olyan 20 flekkes esszét írni. De hová? Egyik irodalomtörténeti tekintélyünk fejcsóválva mondotta a múltkor, hogy „Neked nemcsak a véleményeid, de a témaválasztásaid is mások, mint amit elvárunk. Hát egye fene, írd az olvasóknak és a jövőző nemzedékeknek...” „wie die Vogel singt” (Da droben auf der Stuhle).

No de hát mindezt csak azért, hogy megköszönjem a könyvét és az élménysorozatot, amelyet kaptam tőle. Azt hiszem, rövid heteken belül új regénnyel viszonzom. Mert hát író ír, és hál' Istennek, amit az író ír – meg is jelenik, sőt az olvasók el is olvassák. A többi amúgy sem fontos. A legközelebbi regénynél majd Maga írja meg, ami eszébe jutott olvasás közben. Hiszen lassanként olyan rendszeres levelezőtársak leszünk, mintha a föld másik oldalán élnénk. De hát író ír. És olvas is. És azt tudja már, hogy mennyire szeretem olvasni Magát.

Csók
Géza

Lengyel Balázs

1970. jún. 14.

Kedves Magda,

Janika mondta, hogy megharagudtál rám. Nagyon sajnálom, de a kifejezés erőtlén: azt is mondhatnám: mélyen fájjalom. Bármilyen viharos is időnként a barátságunk – összetartozás ez, akár akarjuk, akár megtagadjuk. Egyre inkább látni kell, hogy bennünket akár az idő, akár a közös ifjúság, a csaknem azonosságig rokon irodalmi események úgy egymáshoz kötöznek, mintha valami galád ellenség összeszjázott volna, s most úgy menetel az időben (amíg van!) ez az összebilincselte nemzedék, hogy ha elfordul is egymástól, a kezét egyik se bírja kiszabadítani. Senki más az utánunk jövőők közül nem fog emlékezni arra a Szabó Magdolnára, aki Te voltál húsz-huszonöt évvel ezelőtt, sem arra a Mándy Ivánra, aki a Hajnali széllel megrendített bennünket, sem arra a Lengyel Balázusra, aki fiatalos hévvel egy nemzedék vagy egy egész irodalom szervezője és kritikus akart lenni. Igazi törekvéseinket és igazi értékeinket mások nem fogják tudni, belülről ismerni, még akkor sem, ha nagyon sokat tudnak és ismernek majd belőlünk. Ha olvaslak, ha azt olvasom, amit most frissen írtál, akkor is az egész jut eszembe, lényednek az a teljes egysége, amelyben benne van a 45 utáni vágy és boldogság, ifjúi és oly rúttal megtaposott vágyaink és terveink, hitünk és tisztaságunk; és benne van annyi nehéz – és sajnos semmi sikerrel, hírnévvel jóvá nem tehető –, keserves év emléke. Te

is tudod, másképp olvaslak, mint az olvasóid, többet tudva rólad, mélyebben érintve, meghatódásra és neheztelésre egyszerre készen. Kapcsolatunknak ez a felbonthatatlan teljessége teszi, hogy olykor nehéz, irritálható ez a kapcsolat.

Megértem, persze hogy megértem, hogy most haragszol. Azt hitted, hihetted, hallgatásomban közöny van, műved meg nem becsülése, sikered el nem ismerése vagy ilyesmi. Talán sohasem mondtam volna el Neked, ha most meg nem haragszol, hogy miért nem tudtam folyamatosan elolvasni az Ókutat. Azt mondtam volna csupán, hogy két könyvem nyomdai leadása előtt állok, mind a kettő rengeteg aprómunkával jár, teljesen elfoglal a saját dolgom. A török korról szóló könyvemnek még a képanyagát is én válogatom (annyi a kép, amennyi a szöveg!), a végre, 22 év után megjelenő tanulmánykötetemnek végső csiszolása, válogatása, elrendezése minden figyelmemet fel-emészt. S tudom, ha Te, aki tudod, milyen fontos a létünket, magunkat, minden törekvésünket objektíváló könyv, megértetted volna figyelmemnek ezt az önös koncentrációját. De igazából mégsem erről volt szó. Az Ókútban Te nemcsak a gyerek Szabó Magdát rajzold elénk, hanem művészeted minden erőfeszítésével két már eltávozott emberi lénynek adsz újra életet. Akiknek a legtöbbször tartoztál, akiket a legmélyebben szeretted. Nem tudtalak olvasni, el-elakadtam könyved olvasása közben, mert ez a verekedés az elmúlással, a visszahozhatatlan, tragikusan reménytelen és művészileg mégis sikeres újraélesztése túlságosan mélyen érintett. Szegény anyámra kellett gondolnom mindig – apám nekem távolabb van, és az a seb már behegedt, ha fel is tépte újra és újra a Te emlékezésed, és könyved ki-kibillant a kezemből, miközben azon töprengtem, hogy miként tudnám őt megeleveníteni magamnak, mit tudok róla, mennyit értek meg az életéből. De mondom, elsősorban anyám alakját és közeli halálát idézted elém, az ő hiányát, melybe beletörődni nem lehet. Mert ahogy írtad, a tárgyak itt maradnak velünk, s mint apád sifona, mondják, mondják emlékeinket. És én még nem tudtam könyvtárcipókat eszközölni belőlük. Még nem megy a beillesztés, az átalakítás.

Nem tudok mást mondani, nagyon szép könyvet írtál, sokat sírtam rajta. Bocsásd meg hallgatásomat, ha tudod.

Kezedet csókolja
Balázs

1978. április 23.

Kedves Magda,
hetek, de valójában már hónapok óta levelet fogalmazok magamban Neked. Már egyszer meg is írtam, de összegyűródött a táskámban, s eldobtam. Egy gratuláló levelet. Csakhogy nem egy valami alkalomhoz szeretnék gratulálni, mert hiszen sorra vehetném: születésnapod, Régimódi történeted, Kossuth-díjad, Abigéled és így tovább, mert közben láttam Az a szép fényes napodat is, és elolvastam a Születésnapot, hanem valójában önmagadhoz szeretnék gratulálni. Az erődhöz, tehetségedhez, amely mindezt – és milyen körülmények között! – megcsinálta. Ahhoz is annak gratulálok, aki mégiscsak megcsinálta azt, amit számunkra társadalmilag lehetetlenné akartak tenni – és pedig abban az időszakunkban, amikor a legtöbb energia és hit van az emberben –, hogy belevesse magát az időbe, belerajzolja magát (és persze a saját korát) egyszerre kitérő, érinthetetlen és kemény anyagához. Hát igen, sikerült. Borzasztó nagy és irigylésre méltó erő van Benned.

Tegnap újra elolvastam az Abigélt, mert a vasárnapi befejező adást nem tudtam megnézni. Egy liter könnyet sírtam el közben, mert egész lényemben megrendülő, naiv olvasó vagyok. De azért is sírtam, amiért a Te általad is oly igen szeretett (és oly gyönyörűen megvédett) Jókain is sírok, mert az életről szól, a mi átélt életünkről. És igazságot szolgáltat benne. Valami olyan hatalom ez, amit az Úristen helyett gyakorolhatunk, ha egyáltalán tudjuk gyakorolni. De Te tudod. S ez jó.

Szeretettel gondol Rád régi barátod

Lengyel Balázs

Nemes Nagy Ágnes

[1972 körül/után]

Magdolna!

Itt ülök az ágyban, meglehetősen régóta, valami vese-nyavalyával, s ultraszeptiltől ködben úszva. Piros levélkédet ma háromszor is elolvastam, illetve nem is olvasom, csak kéjmorban rámeredek. Ez szép volt Tőled, több, mint szép: jó volt. Igazi jócselekedet, emberbaráti gyöngédség – verebek, hülyék és én tudjuk igazán felmérni. Pedig ezekre kell hallgatni, à la Assisi Szt. Ferenc.

Szóval tündér voltál, meg minden. Mikor kegyeskedel magad hálás hívednek megmutatni? A következőket szeretném Tőled: 1.) A verseket leírva; 2.) a regényt; 3.) Tibor novelláját. Légy szíves, gondoskodj róluk! Mint már említettem e levél folyamán, én elég hülye vagyok, hülyébb, mint gondolod, s nem tudom szervezni az ügyeket.

Légy jó továbbra is, s gyere, üzenj!

Üdv: Ágnes

Kedves Juliette–Magduska,
egyszer már kitéptem és félretettem ezt a képet rólad, aztán elkeveredett, aztán előkerült. Most elküldöm.

Elképesztő a hasonlóság.

Nem?

Üdv

1983. máj. 2.

Ágnes

Juliette–Magduska – nem tudtuk megállapítani, hogy melyik festmény reprodukciójáról vagy kinek a fényképéről van szó. (Juliette Gréco?)

Lengyel György

Drága Magda!

A Régimódi történet – így is, olvasva is újra megrázóan szép, erőteljes: nagyon dráma. (Így is – mert jól emlékszem: az első interpretálásra, a Maga hangsúlyára, az első veszedés hangulatára.)

Sűrű nagy dráma – nagyszerű felépítésben. Különlegesen nagy szerepek sorával.

(Alig ismerek olyan magyar drámát, amiben annyi remek szerep lenne – mondatja velem a rendező-szereposztó.)

Tömören: nagyon boldog vagyok – és alig várom, hogy elkezdhessem.

(Valóban szükség lesz kisebb tömörítésre itt-ott, de ez részletkérdés, és együtt beszéljük meg. Az egyik példányt magammal vittem: mire hazajövök, javaslatokat is hozok.)

A szereposztásra is lesz javaslatom.

Sulyok Mária meghívása bár folyamatban van – de ha beszél Ádám Ottóval, maga is hangsúlyozza fontosságát: hiszen ez az abszolút főszerep. A Maga által felvetette jelenet Máriának – gondolom, jó lenne.

A Lenke–Emma szereposztás problémája valószínűleg felvetődik majd, de várjuk meg, míg Ádám Ottó felhívja Magát – ugyanis csak Márta olvasta még a darabot. Ádám a hétvégén olvassa. S a hét elején jelentkezik. (Egész nap felvételiztet – és Szentendrén lakik már, s ott nincs villanyuk: ezt kérte, mondjam meg.) Márta el volt ragadtatva, de ő úgyszintén jelentkezik.

Végül sajnos Apám betegsége miatt sem reggel, sem délután nem voltam telefonközelben, ezért nem telefonálhattam.

Reggel utazunk – ezért írom e sorokat.

Végül: nem eleget lehet dicsérni, mennyire boldog vagyok drámájával. Nagyon!

Remélem, elkövetkezendő munkánk: a folytatás.

Ha fog magában kedvet csinálni.

Jó lenne!

Június 30-án érkezünk, és jelentkezem személyesen.

Kézsókkal. Tibornak szeretettel küldöm üdvözetem

Lengyel György

77. VI. 15.

Domokos Mátyás

Budapest, 1979. december 3-án

Kedves Magda!

Megtisztelne-e azzal, hogy elbeszélgetne velem egy órácskát abban a Pályatárs-sorozatban, amelynek egy-két darabját tán látta már a Kortársban – ha van kedve hozzá?

Ne haragudjék, de az csak látszat, hogy most ajtóstul esek be a (Júlia utcai) házba, de van egy cédulám, amelyre hónapok óta jegyezgetek föl stich- és schlagwortokat egy nehéz-takargatott és érzékeny-kérdés témaköréről, melyet – képzeletben – ad hominem Magához intézgetek, de most, hogy elolvastam a Kortárs decemberi számában nagyszerű írását Gyulai mesterről, úgy érzem, tudnánk mit mondani egymásnak – és a világnak arról a kérdéstről, kissé általánosítva mindazt, ami Gyulaiban is általános már, de most már a jelenre vonatkoztatva, hogy: mire vállalkozik az, aki nő léte prózaírásra adja a fejét – Magyarországon? És tehetséges. Nagyon érdekesnek és jellemzőnek tartom ugyanis, hogy noha azok a társadalmi conditiók (hogy ortográfiailag is a reformkor és az irodalmi Deák-párthoz ascendálva fejezzem ki magam), amelyek Gyulai úr idejében a nő hatókörét oly jellemző módon megvonták, elmúltak, a nőíró, ha prózát ír, pláne realistát, érzésem szerint ma is, a hatvanas, hetvenes években is – és féltő, hogy még a nyolcvanas és kilencvenes években is – bele fog ütközni a közvéleményben (még akkor

is, ha sikere van, sőt: ha Kossuth-díja van stb.) ugyanazokba a tilalomfákba, amiket Gyulai is szentesít a Maga által elemzett tanulmányban.

Ti. az itt a kérdés, hogy a nőíró nagyobb kockázatot vállal, mikor a saját élete, saját élményei anyagából művet formál. Ami a férfinél erény és természetes, az élmények kíméletlen tisztázása és elemzése a papíroson – az a nőnél szégyenletes. Nyilván rengeteg ilyen képtelen, de sértő és korlátozó ellentét tudnánk végigmondani, akár irodalomtörténeti példákkal is fűszerezve, hiszen mennyi minden van, ami Móricznak dicsőség, Kaffka Margitnál megbotránkoztató stb. De ettől függetlenül is: a realista prózaíró irodalmi indiszkrécója (ami elkerülhetetlen) nőírónál súlyosabban esik latba, mint férfinél. Mindezzel oda akarok kilyukadni, hogy: miközben a társadalom befogadta, emancipálta, majd a saját feje fölé emelte a művészetet mint foglalkozást, ez az emancipáció – nézzünk ezzel szembe – nem ment végbe, amikor nőíróról van szó. Ennek vannak olyan apró, áruló jelei, hogy – figyelje meg! – valahányszor pl. nemzedéki vagy stíláriis összefüggések mentén írónévsorokat felsorolnak, a nők mindig kimaradnak. Ez freudi elszólás, pl. a maximum, hogy – bevallatlanul, persze – úgy tekintenek az írónőkre, mint életformára, mint a szabadabb erkölcsű életvitel társadalmilag legmagasabb rangú s ezáltal legkívánatosabb és éppen ezért irigylésre méltó fedőtevékenységére – hogy finom legyek.

De ettől függetlenül is: hogyan birkózik meg egy író, regényíró a maga életében és művészi gyakorlatában azzal a lélektani igazsággal, amit Flaubert, ugye, úgy fejezett ki, hogy: Bovaryné én vagyok! Ez nehéz kérdés, társadalmi viszonyoktól függetlenül, mert ott vannak a mikrotársadalmi viszonyok, család, személyes barátok és személyes ellenségek még kegyetlenebb, még feszélyezőbb „morális” vasbéklyói stb. Vagy: mit szól a társadalom, ha pl. egy olyan regényt, mint az Egy asszony élete, nem Maupassant ír meg, hanem – mondjuk – Kaffka Margit?

Újabb kérdéskör: nagy példákön kimutatni, jelzésszerűen, hogy mi az, amit nem az erkölcsi képmutatás, hanem egyszerűen az élettapasztalatok hiánya miatt nem írhatott volna meg nőíró? (Mintegy ezzel érzékeltetni, hogy nem a tehetségük mértéke, hanem a társadalom törvényesített előítélet-rendszere zárta, zárja őket karámba.) Azért beszélek folyton a prózaírókról, mert a költőket valahogy jobban befogadták, mert a vers, még ha Babits, a fiatal Babits receptje szerint készül is („csak én bírok hőse lenni minden dalomnak”), sohasem olyan feszélyező, mint a próza. Meg aztán: a poeziáknak legalább Weöres Sanyi elszánt védelmezője, de a prózaíró nő problematikájáról – tudtommal – még nemigen esett szó.

Még további kérdéskör: hogyan jelentkezik a világ ábrázolásában a női aspektus, a női princípium, amely nélkül szegényebb volna a Lét – ahogyan Dienes Valéria mondotta. Mert még ha elfogadnánk az elfogadhatatlant, amit Gyulai Pál állít, hogy a „nők képtelenek a fáradtságos és szigorú absztrakcióra, a mélyen ható analízisre korlátozott látkörük miatt” (aminek van bizonyos történeti igazsága, hiszen látkörüket nem a tehetségük korlátozta, hanem a korviszonyok, amelyek egyszerűen lehetetlenné tették nő számára a szükséges és az élet minden területére kiterjedő élettapasztalatok megszerzését, amit nem lehet empátiával pótolni), akkor is van/volna valami más – nevezzük irracionális női intuíciónak? –, amely olyasmire vezethet el, amire férfi képtelen. (Mint ahogy képtelen pl. egy olyan regénykezdő mondatra, mint Kaffka a Színek és években.)

És még rengeteg dolgot kérdeznék, szeretnék kérdezni Magától, amelyeket nagyjából megfogalmazva el is juttatnék Magához, ha engedi, hogy táncba vigyem. Annyit kell

még elmondanom, hogy ebből a beszélgetésből 1.) készülne egy rádióműsor, 2.) a teljes – és íróilag kijavított, ahol kell, átdolgozott – szöveg megjelenik a *Kortársban*, majd 3.) egy kötetben is, a többivel együtt a Gondolat Kiadónál. – Amióta ezt a sorozatot csinálom, kénytelen voltam megtanulni a magnó kezelését is, ami azzal az előnnyel jár, hogy nem kell befáradnia a stúdióba, hanem kívánatra s a megfelelő időpontban magnóval állíthatok be Magához.

Korábban kerestem volna, de amikor először akartam zavarni, Maga éppen akkor törte el a lábát Debrecenben, aztán később hallottam, elutaztak, aztán én nem voltam idehaza stb. De még nem késő! (Remélem.)

Még csak annyit, hogy minden beszélgetésben arra törekedtem, foglalkozzék az irodalomnak, művészetnek és életnek valamely általános kérdésével, s azon belül legyen a lehető legszemélyesebb. Ennek illusztrálására faragtam is egy bonmot-ot, ami kb. úgy hangzik, hogy: az, hogy Ön, tisztelt költő úr vagy költőnő, szagol-e rothadt almát versírás közben, engem nem érdekel, mert túlon túl sok ilyenfajta álönfeltáró riport burjánzott el mostanság. Engem az érdekel, hogy véleménye szerint kell-e rothadt almát szagolni versírás közben, tanácsos-e vagy sem? Mert erről amúgy sem tud másképpen, mint a lehető legszemélyesebben beszélni, de akármennyire személyes is, a kérdésre ad általános választ – személyi kultusz helyett. (Ami az irodalomban se nagyon vonzó.)

Abban a reményben, hogy levelem nem tekintí merényletnek, s hogy kimondja a boldogító igent, válaszát várva kezét csókolja, Tibort pedig szeretettel üdvözlí:

Domokos Matyi

Dienes Valéria – (1879–1978) filozófus, táncpedagógus.

Göncz Árpád

Budapest, 1987. október 2.

Magdám,
tegnapelőtt érkeztem haza Sikondáról, a „melegház”-ból, s itt várt az Ajtó. Tehát a tegnapi éjszakát az „ajtóban” töltöttem, s most sietek megosztani veled az első benyomást: azt hiszem, még egyik munkádban sem éreztem magam ennyire otthon. Mélységesen emberi, hihetetlenül pontos, rengeteg szeretettel megírt mű ez – s olyan sűrű a légköre, olyan varázsos, hogy egyszerűen lehetetlen az olvasónak a hatása alól kivonnia magát.

Köszönöm, hogy elküldted – így legalább „melegen” elolvashattam, s föl is melegített. És köszönöm magát az élményt – arról nem is szólva, hogy a kedvességedet is köszönöm, hogy gondoltál rám.

Október 7–15 közt és október végén nem leszek Magyarországon – nem tudom, mikor kerül sor elhíhetetlenedik születésnapod kollektív megünneplésére –, ha nem vagyok jelen, annak tudd be, hogy egy test egy időben fizikailag csak egy helyen tartózkodhat. Lélekben nem – bár korai még a születésnap gratuláció, Isten áldását kérem rád, és az életművedre még több ilyen „ajtó” kívánok – jólesik belépni rajta!

Kezedet csókolja:
Árpád

Lator László

Édes Magdolna,

köszönöm a két könyvet, nemcsak azt, hogy (olyan csak nekem szóló dedikációval) elküldted, hanem, talán még inkább, hogy megírtad. Hogy milyen kivételes (filológusnak is) esszéíró vagy, mindig tudtam, s amennyire egy nagyközönség előtt játszódó beszélgetésben lehet, meg is próbáltam valahogy elmondani, Veled elmondani. De ez a (nem egyszer keserű) mézescsók (mint annyi könyved) megint felfedezés volt. Nagy dolog először is, hogy Téged jó olvasni, nem azért, mert ahogy finnyásan mondják, „olvasmányos” vagy, hanem azért, mert ebben a mai művi irodalomban igazi vagy. Hogy tíz-húsz oldalon is igazi figurákat tudsz csinálni, hogy ráadásul egy nagyon színes közeget köréjük, általuk (a nekem olyan ismerős családodét), nekem elbűvölő. Különös gyönyörűségemre szolgált a könyörtelenséged, majdnem azt írtam, hogy rosszmájúságod, akár magad iránt is. Ezért szerettem különösen Az özvegyek ebédjét meg a Melindát, de az olyan keservesen édeseket is, mint az Ezüstgolyó vagy a fájdalmasan szép A nyár tanúi, meg A muránói hatyú, a novellában megint a drámaíró. És remek a disszidenslélek- és társadalomrajz, A vendég, abban külön is a Kerima név: míg meg nem fejtéd, valami furcsa török aurájú névnek hiszi az ember. Nevet adni (akár igazit is használni) nem könnyű, igaza volt Kosztolányinak. Hát Te aztán tudsz! Végül, bár annyi mindent mondanék még Neked, hadd írjam ide: azt hiszem, a Régimódi történetben mindent megírtál, amit a csaláodról érdemes. Most kiderült, mennyi még a tartalék, a fel nem használt vagy kihagyott anyag. Kérlek, írd meg ilyeneket, hátha akkor visszaszokom az olvasásra.

Kezedet csókolom szeretettel
Laci

1999. 7. 20.

Két könyv – MÉZESCOK CERBERUSNAK (1999), A CSEKEI MONOLÓG (1999).

Édes Magdolna,

ne haragudj, hogy késve köszönöm meg a Möszjót, igaz, késve is kaptam meg, az olvasást is, hol emiatt, hol amiatt, félbe-félbe kellett hagynom, pedig szívesen időztem „bájkörödben” (lásd Kunó). Az esszéidet, hiszen tudod, mindig is nagyon szerettem, nagyra tartottam, de Te ezekben a kis (sokszor alkalmi, ilyen-olyan készletésre készült) írásaiddban (majdnem azt írtam, hitvitázó cikkeidben) is magadra vallasz. Még ha politikáról vagy éppen oktatáspolitikáról, világnézetéről szólsz is, akkor is Szabó Magda vagy (kontra Vladár Ervin). Olyan könnyen (látszólag könnyen), természetesen, elegánsan, foghatóan írsz, mint szépíróibb munkáidban. Legfeljebb a terjedelmi korlátok miatt nem tudsz olyan mélyre ásni, mint nagy esszéidben. Egy-egy odavetett (még hogy odavetett!) mondatod mennyifelé ágazik! Lehet, hogy nem esik nagyon jól Neked, de most legjobban csúfondáros vagy éppen gonosz írásaidd tetszettek. A Postámból meg az Erzsébet, a nemesszívű, bámultam már azt is, hogy tudtad ezt a zegzugos bárgyúságot (egy hajdani nagyszerű tanár célzatos fegyelmével) úgy elem tenni, hogy ha elolvassám, se tudnék róla többet. Ezzel szemben milyen, mit is mondhatnék, katartikus az Elek apó balladája, abban olvastam kedvenc mondatomat: „a szemmel követhető mitológiai

szerelem és összetartozás fekete mámore”. Nagyon élveztem magát a Mőszjót, hiszen ez az alkotáslélektani (amúgy is nagyszerű) elbeszélése (akárcsak az Egy kutya meg egy bika) nagyon sokat elmond írótermészetéről, módszeréről. (Ezért szerettem az Októbert is, Blahával, Sulyokkal meg a cédulákkal.) De legjobban (ne vess meg érte) talán mégis az annyi édes humorral, egy remek figuravázlattal, Costasszal megírt (sötét háttérű) Kareninát élveztem. Nem láttam a néma Garbo–Kareninát, mégis tökéletesen el tudtam képzelni azt az idéetlen némafilmet, a fogász és katonai szabó-forma Vronszkijt, a gyönyörű hepiendet. Ebben, nyájasságod alatt, ott érzem azt a kis rosszmájúságot, amit az utóbbi időben írott (önéletrajzi) novelláidban annyira szeretek. Csak azt sajnálom, hogy nem írtál évszámot írásaidd alá, némelyiknek szerettem volna tudni a dátumát.

Nagyon nagy szeretettel csókol

Lator Laci

2000. július 10.

Mőszjő – MERSZI, MŐSZJÓ (2000) – cikkek, emlékezések.

Rába György

AZ ÁRNYÉK

Árnyékom a leghűségesebb
hozzám szorosán rendeltetett
ne ócsárolj azzal egysíkú
nem roncsolja nem rághatja szű
nem rohasztja se zápor se jég
nem fonnyasztja nap se jelenét
árnyékom jó társ nem felesel
elnyugszik mikor én alszom el
irat velem össze nem köti
azért tudhatja mik jogai
fölöttem pálcát még sose tört
ellenem nem is nyújtott be pört
elfogadja hogy csupán követ
s létére az utcaövet
mi lesz veled szövetségesem
végelszámolásban nélkülem